

Historisk bakgrunn for iseksporten fra Norge

Engelske skip skal visstnok ha hentet noe naturis i Norge allerede tidlig i 1820-årene. I den følgende tiden ble eksport både av breis og fjordis forsøkt. Men da eksporten for alvor tok seg opp etter 1850, kom den i all hovedsak til å bli basert på is fra innsjøer og tjern - og i økende grad kunstige dammer - i kystnære strøk østafjells, nesten utelukkende transportert på norsk kjø. Når milde vintre av og til gjorde isproduksjonen vanskelig langs kysten, ble det tidvis også hentet is fra innlandet. I slike vintre var gjerne egenproduksjonen i mottagerlandene så lav at prisene ble høye nok til å bære økte transportkostnader.

Eksport av naturis er dokumentert på store deler av kysten fra Halden til Farsund, og enkelte steder i Bergen tolldistrikt, men mest regelmessig og i klart størst omfang på strekningen Risør – Larvik, med Kragerø og Brevik som tyngdepunkter, og i området rundt Indre Oslofjord (nord for Moss) og Drammensfjorden. England var det dominerende markedet, og Norge ble etter hvert nesten enerådende som leverandør av importert naturis dit. Men det ble også eksportert norsk is til Vest-Sverige, Danmark, Tyskland, Nederland, Belgia, Frankrike og flere av middelhavslandene, sporadisk også til Nord- og Sør-Amerika og Asia. Når milde vintre enkelte år gjorde den tyske egenproduksjonen lav, var Tyskland det største markedet for norsk naturis nest etter England.

Eksporten nådde sitt topp-punkt i slutten av 1890-årene. På den tiden hadde mange tusen mennesker østafjells vesentlige deler av sin inntekt fra isindustrien og iseksporten. Bare i Nesodden herred skal det ha dreid seg om rundt 1000 mennesker på det meste. Det samme gjelder nåværende Kragerø kommune. Mange steder ble iseksporten vel så viktig for skipsfarten som trelasteksporten var. Iseksporten holdt lenge liv i en omfattende flåte av gamle treskuter. Ennå i 1914 gikk $\frac{3}{4}$ av iseksporten med seilskip.

Fra 1900 gikk imidlertid den internasjonale etterspørselen etter norsk naturis raskt tilbake som følge av at moderne kjøleteknikk, først i England, siden i andre land, i økende grad ble tatt i bruk til lokal produksjon av kunstig is. 1. verdenskrig gjorde slutt på det meste av den gjenværende norske naturiseksporten. Men helt til 1960-årene ble det bl.a. i Kragerø skåret mindre kvanta for eksport til Vest-Sverige, hvor en del øyer lenge hadde så vidt dårlig tilgang på ferskvann at det selv med tilgang på elektrisk strøm ikke var aktuelt å produsere is til bruk i fiskeriene på stedet.

Et lokalt norsk marked for naturis vokste øyensynlig også frem fra 1850-årene. Dette holdt seg oppe mye lenger enn eksportmarkedet fordi det tok lang tid før den nye kjøleteknologien ble så billig at den kunne konkurrere ut lokalt produsert naturis. Først i begynnelsen av 1960-årene ble kjøleskap allemannseie. Først på den tiden kom det for alvor kjølerom i norske fjøs, slik at bøndene kunne slutte med å skjære is til eget bruk. Og først på den tiden sluttet de siste ishandlerne med å distribuere isblokker til husholdningene og andre lokale brukere.

Også bruken av naturis i fiskeriene holdt seg mye lengre enn eksporten av is. Eksport av nediset fisk kom i gang fra 1840-årene. I begynnelsen dreide det seg særlig om fersk makrell fra de østnorske kystbygdene. Men etter hvert kom isen også i bruk i de store fiskeriene vesta- og nordafjells. Dette skapte et marked for østnorsk naturis på Vestlandet, hvor klimaet

begrenset mulighetene for egenproduksjon. Både der og i Nord-Norge var både egenproduksjonen og bruken av naturis faktisk størst etter 1. verdenskrig, og i strømløse fiskeribygdene nordafjells holdt den seg et godt stykke inn i etterkrigstiden.

Naturis har mot denne bakgrunn vært en viktig økonomisk ressurs her i landet gjennom nærmere 150 år, og isproduksjonen har gitt arbeid til mange mennesker, østafjells særlig i siste halvdel av 1800-tallet, vesta- og nordafjells særlig i første halvdel av 1900-tallet. De enorme isanleggene, med isrenner, isbinger eller ishus og stor lasteramper, var godt synlige i landskapet. Naturisen har hatt stor økonomisk betydning både for fiskeriene og skipsfarten. For lokalsamfunn som Kragerø og Nesodden kan virkningen ha vært like stor som sild og petroleum har vært for Stavanger. Østafjells kan isindustrien samtidig ha bidratt betydelig til å forsinke den teknologiske transformasjonen av rederinæringen. Men først og fremst har naturisen, som den lenge eneste tilgjengelige kjølemetode, vært en viktig faktor i de endringer i produksjon, transport, omsetning og konsum av lett bederverlige matvarer som vi forbinder med det moderne gjennombruddet både i Norge, England og andre land. Utenom de lokalsamfunnene som var sterkest involvert i naturisproduksjonen, er dette allment lite kjent.